

Erfgood & Erfgenamen

Evaluatie van een nieuwe manier van erfgoedbehoud

**ERFGOED &
ERFGENAMEN**

In het programma Erfgoed & Erfgenamen verlegde de provincie Noord-Brabant doelbewust het accent van erfgoed naar de erfgenamen. Want erfgoed kan er niet eigenhandig voor zorgen dat ruimtelijke kwaliteit, leefbaarheid en vrijetijdseconomie in de omgeving opbloeit, daar heb je erfgenamen voor nodig. Zonder erfgenamen heeft erfgoed geen toekomst. Om een verbinding te maken tussen collectie en community nam de provincie daarom deel aan zeven initiatieven vanuit de samenleving.

Tijdens de slotbijeenkomst in de
polygonaalloods luisteren de betrokken
partijen naar verschillende sprekers.

Ambitie

Erfgoed & Erfgenamen had de ambitie om met een eenmalige impuls een beweging op gang te brengen die gebiedsontwikkeling met inzet van erfgoed stimuleert. De provincie trok samen met initiatiefnemers en onderwijsinstellingen op met als doel afzonderlijke projecten onderdeel te maken van een Brabantbreed netwerk van ondernemers, onderwijs en maatschappelijke organisaties.

Evaluatie

Nu het programma is afgesloten wordt het tijd om deze nieuwe beleidsmatige weg te evalueren. In dit slotdocument wordt de balans van Erfgoed & Erfgenamen opgemaakt. Wat is de opbrengst van deze integrale aanpak? Welke inzichten, verrassingen en knelpunten leverde deze andere benadering van erfgoed op? De stakeholders reflecteren op hun actieve bijdrage aan dit experiment en delen hun belangrijkste bevindingen.

Verrassing!

Nieuwe ontmoetingen van ondernemers, vrijwilligers, experts, studenten en omwonenden die ontdekken dat erfgoed niet alleen inhoudelijk wat te bieden heeft, maar ook zorgt voor gevoel, beleving en een bron is voor verhalen.

RESULTATEN

Om het experiment Erfgoed & Erfgenamen aan te gaan selecteerde de provincie Noord-Brabant zeven initiatieven die erfgoed vernieuwend, inspirerend en duurzaam willen inzetten. Aanmeldingen werden na een uitgebreide selectieprocedure getoetst op uiteenlopende criteria. Zeven erfgenamen bleven over en vormden met elkaar een bont gezelschap van mensen en groepen uit heel Brabant die als doel hebben het leef- en vestigingsklimaat met erfgoed te versterken.

De voorgevel van het toekomstige kloosterhotel in de Bossche Nemijsstraat. Boven de entree staat Maria met het Kind: de Soete Moeder.

De ansjovis verzamelt zich in de weerkamer. Een visser kijkt toe.

Zeven initiatieven

Het zichtbare resultaat is in de eerste plaats de zeven initiatieven die met elkaar het programma Erfgoed & Erfgenamen vormden. Van kloosterhotel midden in de stad tot het behoud van de weervisserij op de ondergelopen zandplaten van de Oosterschelde.

Elk project laat op zijn eigen manier zien dat erfgoedbehoud sterker staat met betrokken erfgenamen die hun erfgoed niet alleen willen conserveren maar ook inzetten voor ruimtelijke kwaliteit, leefbaarheid en vrijetijdseconomie. De zeven projecten kregen eind 2013 cofinanciering. Voor de jaarwisseling 2015-2016 zijn alle projecten gerealiseerd.

Resultaat: realisatie van zeven veelzijdige projecten

Het provinciale beleid

Het programma Erfgoed & Erfgenamen was de uitwerking van de actielijn Gebiedsontwikkeling uit het provinciale Uitvoeringsprogramma Erfgoed 2012 – 2015. Eén van de doelen van dit programma was: "Regionale ontwikkelingen verder brengen door het bij elkaar brengen van partijen, het bieden van kennis en netwerk en door te investeren."

Samen met Mijn Mooi Brabant

Erfgoed & Erfgenamen stond niet op zichzelf. Zo werd er nauw samengewerkt met Mijn Mooi Brabant. Dit programma concentreert zich op ruimtelijke kwaliteit in de breedte. Erfgoed & Erfgenamen nam niet alleen de methode van Mijn Mooi Brabant over, maar

'Erfgoed en de vrijetijdssector vormen een ijzersterk duo voor gebiedsontwikkeling.'

Pim Dopheide

docent NHTV en projectleider
Kenniscentrum Multifunctionele Leisure Locaties

Foto: Erik van der Burgt, Verbeeld

beide programma's werkten ook samen in een team. Samen namen ze lokale initiatieven op in Brabantbrede netwerken. Met als belangrijkste resultaat dat de samenwerking tussen deze twee programma's een groter en veelzijdiger netwerk heeft opgeleverd.

Resultaat: twee programma's, één experiment, veelzijdiger netwerk

De methode

De provincie faciliteerde de erfgenamen door te verbinden, kennis te delen, projecten op te schalen en cofinanciering. Intussen werd van de erfgenamen zelf initiatief verwacht; zodat iedere partij eigenaar bleef van het proces. Erfgoed & Erfgenamen gold als proeftuin voor

gebiedsgericht werken met ondersteuning. Om initiatieven te selecteren die pasten binnen de filosofie van het programma hanteerde de provincie heldere selectiecriteria voor projecten. Projectleider Har Kuijpers: "Omdat we geen initiatieven wilden die alleen meededen voor de cofinanciering, of waarbij de provinciale bijdrage alleen gebruikt zou worden voor het opstarten of afsluiten van een initiatief, is goed gelet op het stadium waarin ieder project verkeerde. Alleen lopende projecten, in de zogenaamde tweede trap, waar al energie op zat, kwamen in aanmerking. Dat betekende in de praktijk dat we erfgenamen meteen heel concreet konden verbinden met andere initiatiefnemers, erfgoedvrijwilligers, ondernemers, onderwijs, maatschappelijke organisaties, lokale overheden en uitvoeringsorganisaties als

Het programma Erfgoed & Erfgenamen draaide voor een belangrijk deel om het bouwen van nieuwe netwerken en het verbinden van bestaande netwerken. Samen met ondernemers, onderwijs en maatschappelijke organisaties. Daarom is veel tijd gestoken in het inspireren, betrekken, ondersteunen en professionaliseren van nieuwe erfgenamen. Tijdens debatten, lezingen en workshops wisselden de erfgenamen ervaringen uit met deskundigen, het onderwijs, maar natuurlijk ook met elkaar.

“We zetten in op een integrale aanpak – met name bij vraagstukken rond gebiedsontwikkeling waarbij erfgoed wordt verbonden met leefbaarheid, vestigingsklimaat, ruimtelijke kwaliteit, ecologie, toerisme en economie. Door proactief vorm te geven aan allianties met het veld kunnen we meer bereiken met minder middelen.”

Uit: Uitvoeringsprogramma Erfgoed 2012 – 2015

‘Van het louter herbestemmen van erfgoed kun je geen wonderen verwachten. Erfgoed is en blijft mensenwerk, daarom moeten we inzetten op behoud en beleving om erfgoed actief met de samenleving te verbinden.’

Patrick Timmermans
directeur Erfgoed Brabant

Brabantse Erfgoedprijs 2015

Erfgoed Brabant presenteerde de zeven projecten van Erfgoed & Erfgenamen als Magnificent Seven. Zeven inspirerende voorbeelden voor de tweejaarlijkse Brabantse Erfgoedprijs.

Resultaat: 74 aanmeldingen vol verrassingen en onbekende erfgoedprojecten.

Erfgoed Brabant. Al snel kwam zo een bredere beweging op gang van Brabantbrede netwerken waar iedereen elkaar helpt met kennis, ervaring en menskracht.”

Resultaat: lokale projecten opnemen in Brabantbrede netwerken

Energie

“Erfgoed & Erfgenamen was een tijdelijk programma en is gaandeweg weggeëmancepeerd,” verklaart projectleider Kuijpers. “Dit was van begin af aan ook de opzet. Het doel van het Uitvoeringsprogramma Erfgoed 2012 – 2015 was om met eenmalig geld een blijvende beweging in gang te zetten. De energie die de afgelopen jaren is opgebouwd in het programma werkt nu door in Erfgoed Brabant, de Brabantse Erfgoedprijs, Werkplaats De Gruyter, het onderwijs, het nieuwe provinciale Kader Erfgoed 2016 – 2019 en in de initiatieven zelf natuurlijk.”

Resultaat: impuls van het programma doorgegeven

Onderwijs

Een belangrijk resultaat is de verbinding van young professionals aan het programma. Door samen te werken met opleidingen ontdekken studenten toerisme & vrije tijd tijdens hun studie wat hun toegevoegde waarde is voor de markt.

Bovendien doen ze nuttige praktijkervaring op waar ze leren om kennis te vertalen naar de praktijk. Hiermee verbeteren zij met hun theoretische kennis de inhoud van de projecten waar de initiatiefnemers direct voordeel bij hebben. Tegelijkertijd zorgt deze kennismaking met de overheid en met erfgoed ervoor dat studenten completer opgeleid worden en genuanceerder denken over werken bij de overheid.

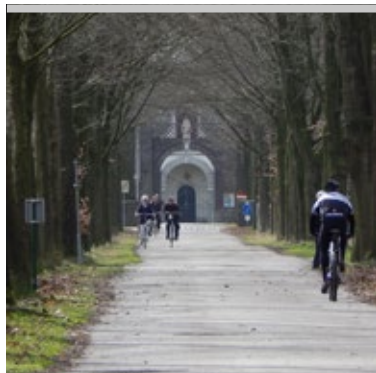
Resultaat: professionalisering en breder netwerk

Evaluatie

“Wij zijn van mening dat deze actielijn (Gebiedsontwikkeling, uitgewerkt in het programma Erfgoed & Erfgenamen red.) een geslaagde vorm van gebiedsgericht werken is. De actielijn is erin geslaagd om expliciet en effectief verbinding te maken met een actief programma (Mijn Mooi Brabant, red.) en daarmee onderdeel is geworden van een breder netwerk.”

Uit: Evaluatie Erfgoedbeleid provincie Noord-Brabant, door Lysias Consulting Group (p. 31)

INITIATIEVEN

1 Achelse Kluis LEENDE

Staatsbosbeheer, vertegenwoordigers en ondernemers uit de streek vormen een nieuwe community die zich echt én virtueel verbindt aan het kloosterlandschap rondom de Achelse Kluis. Het historisch landschap in natuurgebied Leenderbos en Groote Heide is opgeknapt en gaandeweg raakt een groeiende community betrokken. Verenigingen, gebruikers en ondernemers plaatsen content op de website en in een speciaal ontwikkelde app – van wandelroute tot film en van hoorspel tot speurtocht. Aanbieders veranderen zo in nauw betrokken erfgenamen. Van *staatsbos* naar *ons bos*.

INITIATIEVEN

2

Beyond Borders SPOORZONE TILBURG

De polygonale hal in de Tilburgse Spoorzone veranderde dankzij Beyond Borders in een ontmoetingsplaats voor debat en kunst. Een historisch treinstel is omgevormd tot denktrein waar debatten en lezingen plaatsvinden. Daaromheen organiseert Beyond Borders tentoonstellingen met kunstenaars en onderwijsinstellingen. Studenten van de NHTV schreven een ondernemingsplan om de denktrein breder in te zetten. Zodoende komen er arrangementen en schaal dit project op naar regionaal niveau.

10

3

Coöperatie Vertrouwen WERKENDAM

De oude traditie van beurtvaart nieuw leven inblazen door een historische vrachttjalk te restaureren en in gebruik te houden. Mobiel erfgoed heeft het in zich om te verbinden. Het zeilschip zelf is van waarde, maar ook de traditionele infrastructuur, zoals jaagpaden, die verloren dreigt te gaan. De coöperatie hanteert vier speerpunten: restaureren, transporteren, innoveren en participeren. Coöperatie Vertrouwen betreft het onderwijs veelvuldig bij marktonderzoek, marketing, ontwerp en realisatie. Zo werkten studenten van de NHTV twee plannen uit.

4

Pekhoeve ULVENHOUT

De renovatie van Boerderij de Pekhoeve versterkt het sociaal-culturele hart van Ulvenhout. In 2014 is de boerderij opgeknapt en verbouwd. Nu zijn er dorpskamers beschikbaar voor dorpsbewoners en lokale ondernemers. Bovendien is er een kinderdagverblijf geopend. Studenten van de NHTV waren betrokken bij de eerste verkenningen van de Pekhoeve als toeristisch-recreatief knooppunt. Studenten van Avans maakten een architectonisch plan voor alle gebouwen op het erf van de Pekhoeve. De komende jaren pakt de stichting dit erf aan.

5 Soete Moeder 'S-HERTOGENBOSCH

Een eigentijds hotel in een voormalig klooster waar jongeren in een leerwerkbedrijf aan de slag gaan. Een modern concept uitgevoerd in een monument waardoor niet alleen het oude klooster wordt behouden, maar ook de oude kloostergedachte – van zorgen voor elkaar – herleeft. Het leerwerkbedrijf startte in 2014 met de verbouwing van het kloosterhotel. Tegelijkertijd verkenden studenten van de NHTV de mogelijkheden voor toeristische arrangementen. De opening van het kloosterhotel staat voor het voorjaar van 2016 gepland.

6 Van Gogh Experience ETTEN-LEUR

Tijdens een verblijf bij zijn ouders in Etten-Leur besloot Vincent van Gogh om kunstenaar te worden. Dit keerpunt wordt tastbaar gemaakt in en rondom de kerk waar zijn vader dominee was: de Van Gogh Kerk in Etten-Leur. De verantwoordelijke stichting onderzocht met ondernemers en studenten van de NHTV de mogelijkheden voor toeristische en zakelijke arrangementen. Nog voor de start van het Van Gogh-jaar in 2015 werd de experience geopend.

7 Weervisserij BERGEN OP ZOOM

Om de traditie van weervisserij te behouden ontwikkelde de stichting Behoud Weervisserij een reddingsplan dat inzet op (culinair) toerisme en educatie. Niet de vangst, maar de traditie staat voor de stichting voorop. In 2014 is een boot voor toeristische excursies gebouwd en is promotie- en lesmateriaal gemaakt. Studenten van de NHTV werkten aan een belevingsconcept met arrangementen voor het hele jaar. Een uitdaging omdat weervisserij seizoenswerk is.

INZICHTEN

De gebiedsgerichte aanpak van Erfgoed & Erfgenamen rondom erfgoed heeft potentie. Erfgoed is een uitstekend instrument om ruimtelijke kwaliteit en vrijetijdseconomie te versterken en werkt als bindmiddel in de samenleving. Deze werkwijze bewijst dat een andere benadering – waarin de erfgenaam centraal staat in plaats van het erfgoed – zorgt voor behoud, maar ook de toegevoegde waarde van erfgoed vergroot. En dan ook nog eens op zo'n manier dat de betrokkenheid, participatie en financiële inzet van burgers en ondernemers toeneemt.

A photograph of a gravel path lined with trees in autumn. The path is covered with fallen brown leaves. The trees have yellow and orange foliage. A car wheel is visible on the right side of the path.

Een bed&breakfast-houder in Etten-Leur sloot een slimme deal met de hoofddealer van elektrische Renaults – die eveneens in Etten-Leur zit. Nu rijden er twee exemplaren van de elektrische Renault Twizy door het dorp met de kop van Vincent erop. Een mooi voorbeeld van betrokkenheid en participatie door ondernemers.

Multifunctionele locaties

Hoe veelbelovend deze werkwijze ook is, gaandeweg kwamen er de afgelopen jaren allerlei inzichten. Want het draagvlak voor erfgoed aan sich is niet vanzelfsprekend. Juist door de doelstelling te verbreden en meer functies samen te brengen ontstaat een plek waar altijd iets te beleven valt en groeit het draagvlak. Meer actieve betrokkenheid maakt een locatie niet alleen aantrekkelijker, maar maakt het ook makkelijker om bijvoorbeeld geschikte vrijwilligers en deelnemende ondernemers te vinden. Zelf zijn initiatiefnemers geneigd zich te concentreren op hun project. Eerst dat realiseren en daarna pas nadenken over marketing. Terwijl het belangrijk is om juist vooraf na te denken hoe je het publiek verleidt met jouw initiatief.

Inzicht: breng meer functies samen rond erfgoed en denk aan het publiek

Onderwijs en initiatiefnemers

Bij de ontwikkeling van multifunctionele locaties werkte de inbreng van het onderwijs verfrissend. Vierdejaarsstudenten van de Academy for Leisure van de NHTV ondersteunden de initiatieven bijna vier maanden lang. In tweetallen werkten zij aan ondernemingsplannen en gaven feedback om de bestaande plannen aan te scherpen en verder te professionaliseren.

Docent Pim Dopheide: "Tijdens hun studie bouwen studenten een behoorlijke hoeveelheid theoretische kennis op over vrijetijdsmanagement en die mogen ze nu in de praktijk gaan brengen. Je ziet dat het vertrouwen gaandeweg wederzijds groeit. Dat komt omdat de studenten zich realiseren dat ze hun kennis kunnen vertalen naar de praktijk. De initiatiefnemers krijgen er een hele stroom nieuwe inzichten voor terug."

Inzicht: studenten en initiatiefnemers vullen elkaar effectief en gelijkwaardig aan

Onderwijs en overheid

Een groot deel van de studenten kiest vrijetijdsmanagement vanwege het hippe imago. Erfgoed & Erfgenamen geeft deze studenten een gedetailleerd inzicht in de wereld van bestemmingsplannen, slim financieren en het functioneren van overheden in het algemeen. Dat blijkt veel interessanter dan ze op voorhand verwachten. Docent Pim Dopheide: "Studenten reageren keer op keer verrast en na afloop zeggen ze vrijwel allemaal dat deze minor hun kijk op de arbeidsmarkt verbreed heeft. Leisure is veel meer dan swingende evenementen organiseren."

Inzicht: haal studenten uit hun comfortzone om hun horizon te verbreden

Nieuwe rol

Erfgoed & Erfgenamen is opgezet vanwege de leerervaring voor alle stakeholders met de integrale werkwijze. In dat perspectief waren de zeven initiatieven vooral een middel om daadwerkelijk anders te gaan werken: om samen iets te realiseren waarbij alle partijen hun eigen verantwoordelijkheid nemen. De ambitie was om met een eenmalige impuls een beweging op gang te brengen om gebiedsontwikkeling met inzet van erfgoed te stimuleren. Deze nieuwe rol als intendant bracht de provincie echter in een spagaat. Want doordat de impuls ook bestond uit cofinanciering kwam de provincie tegen wil en dank toch in haar klassieke rol als top-down opererende subsidiegever en dat terwijl ze in de eerste plaats juist een impuls wilde geven

“In onze visie zijn ruimtelijke samenhang én beleefbaarheid van het historische verhaal belangrijk voor een sterke regionale identiteit. Wij willen inwoners van Brabant mogelijkheden aanreiken tot betekenisgeving aan en toe-eigening van hun erfgoed. Met de provincie als partner bij het duurzaam en toekomstgericht ontwikkelen van erfgoed dragen we bij aan de leefbaarheid, het vestigingsklimaat en de aantrekkelijkheid van onze provincie. De provincie kan bij uitstek invulling geven aan een noodzakelijke bovenregionale regierol.”

Uit: Uitvoeringsprogramma Erfgoed 2012 – 2015

vanuit haar bovenregionale regierol. Een dubbelrol van twee uitersten: van gelijkwaardige partner én van relatie als subsidiegever. Dat schuurt weleens in de praktijk, bijvoorbeeld wanneer de provincie aanstuurde op een bepaalde werkwijze en het betrekken van studenten en de initiatiefnemer liever investeerde in het project dan in het proces.

Inzicht: optrekken op gelijke voet maakt dat je geen eisen kunt stellen

Zijn de doelen van Erfgoed & Erfgenamen behaald?

Het programma Erfgoed & Erfgenamen slaagde in zijn doel van gebiedsontwikkeling met inzet van erfgoed, waarbij het lukte om onderdeel te worden van een groter – Brabantbreed – netwerk. Bovendien is er met succes een verbinding gemaakt met de samenleving. Het is niet gelukt om alle projecten tijdig af te sluiten. Hiervoor is nazorg nodig en in sommige gevallen is zelfs adoptie door andere programma's of stakeholders noodzakelijk.

‘Het mooie van de samenwerking met de provincie en in het bijzonder het programma Erfgoed & Erfgenamen is dat we op een gelijkwaardige manier contact hadden. Er werden geen beperkende eisen of regeltjes opgevoerd, maar we kregen open vragen. Wat kunnen we voor jullie doen, bijvoorbeeld. En dat werkte heel fijn. Mensen doen dit op intrinsieke waarde en de provincie begrijpt heel goed dat je ze juist van daaruit moet voeden.’

John Vester

Boerderij de Pekhoeve

TOEKOMST

De resultaten van Erfgoed & Erfgenamen zijn positief. Erfgoed bevordert daadwerkelijk de leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit in de omgeving. En initiatiefnemers zijn met succes opgenomen in Brabantbrede netwerken. Maar hoe ziet de toekomst eruit voor deze integrale aanpak? Drie stakeholders blikken vooruit.

Provincie

De grootste uitdaging voor de toekomst is om de verbinding tussen gebiedsontwikkeling en de samenleving beleidsmatig door te ontwikkelen. Erfgoed & Erfgenamen wekte deze verbinding nog op met een subsidie-impuls en uitgerekend deze impuls bracht de provincie bij tijd en wijle in een dubbelrol. Enerzijds die van gelijkwaardige partner en anderzijds die van top-down opererende subsidiegever. De integrale werkwijze uitgevoerd bij Erfgoed & Erfgenamen, maar ook bij Mijn Mooi Brabant verdient verdere ontwikkeling en kan provinciebreed worden toegepast. De uitvoering van het beleid vindt dan plaats door aan te haken bij initiatieven en deze onderling met elkaar te verbinden langs samenhangende thema's of verhaallijnen. Vast onderdeel van deze werkwijze is ook het betrekken van onderwijs en het organiseren van broedplaatsen. De werkwijze wordt concreet voortgezet in het provinciale Kader Erfgoed 2016 – 2019 en in Werkplaats De Gruyter.

NHTV

Als het aan docent Pim Dopheide ligt zijn studenten van de NHTV in de toekomst niet alleen betrokken bij een programma vanuit de minor Multifunctionele Leisure Locaties, maar bijvoorbeeld ook als afstudeerproject of zelfs als traineeship of werkervaringsplaats. De projectleider Kenniscentrum Multifunctionele

Leisure Locaties signaleert bovendien dat aanbevelingen van studenten bij Erfgoed & Erfgenamen niet altijd uitgevoerd zijn. "Om te voorkomen dat studenten ook voor de praktijk een papieren tijger maken, zouden we de uitvoering van plannen door erfgenamen meer moeten borgen. Van project naar traject!" pleit Dopheide.

Erfgoed Brabant

Als uitvoeringsorgaan van de provincie Noord-Brabant ziet Erfgoed Brabant veel toekomstmogelijkheden voor deze integrale werkwijze. Allereerst omdat Erfgoed Brabant als erfgoedmakelaar de netwerken weer met andere netwerken kan verbinden. Directeur Patrick Timmermans: "Erfgoed Brabant biedt context bij content. Wij moedigen aan dat juist het verhaal bij het object wordt uitgedragen. Deze visie sluit naadloos aan op de benadering van Erfgoed & Erfgenamen. Het motto van dit programma was niet voor niets: behoud begint met houden van." Erfgoed Brabant is bovendien zelf 'erfgenaam' van het programma. "Wij dragen zorg voor de continuïteit van de projecten. Deels door de helpende hand te bieden met advies en ondersteuning. Tegelijkertijd hebben we de zeven projecten – The Magnificent Seven – ingezet als inspirerende voorbeelden voor de Brabantse Erfgoedprijs om nieuwe innovatieve initiatieven op het spoor te komen."

Gemaakt door:

erfgoed brabant

in opdracht van:

Provincie Noord-Brabant

Foto: Erik van der Burgt, Verbeeld